

KÖZÉP-EURÓPAI KÖZLEMÉNYEK
A történelemtudomány, a regionális tudomány,
a földrajztudomány, és a gazdálkodás-
és szervezéstudományok művelőinek referált folyóirata

XVII. évfolyam 1. szám, 2024/1. szám

№ 58.

KÜLÖNLENYOMAT

TARTALOMJEGYZÉK

GAZDASÁGTÖRTÉNET ROVAT

- Kaposi Zoltán:** Gróf Zichy Béla hitbizományi uradalmának fejlődése (1887–1914).. 9
- Domonkos Endre:** Gazdasági átalakulás tapasztalatai Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországban és az egykori Német Demokratikus Köztársaságban (1990–2000) 29
- Wilhelm Réka:** A balatoni turizmus változásai az elmúlt három évtizedben.. . . . 45

REGIONÁLIS TUDOMÁNY ROVAT

- Horváth Anna:** A magyar-román-szlovák-ukrán határmenti kapcsolatok az Európai Unió határtérségeinek fényében. 67
- Feketéné Benkó Kata:** Értéktéremtés a közlekedésben a határmenti közlekedési közszolgáltatások fejlesztésével 85
- Bali Lóránt:** Changes in the self-determination and cultural and social life of the Croatian, Slovenian and Serbian nationalities in Hungary until 2019 in the light of the legislative changes. 105

OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA ROVAT

- Pelles Márton:** A Bartha József vezette üzleti körök szerepe a magyar kereskedelmi tengerészet történetében (1929–1949).. . . . 117
- Leba József:** Budapesti zsidó lakosság gazdasági szerepe 1873–1918 között. . . . 137

A HORTHY-KORSZAK ROVAT

- Orosz László:** Jól jártak-e a magyarországi svábok 1944 tavaszán a német megszállással? 155
- Olasz Lajos:** Politikai viták a Muraköz és a Muravidék visszacsatolásáról. . . . 169

A „RÖVID MAGYAR 20. SZÁZAD” TÖRTÉNETE ROVAT

- Gulyás László:** Vezérfonal a szintézisíráshoz 4. A Rákosi-diktatúra kora, 1948–1956. Első rész: A két munkáspárt egyesülésétől a desztalinizáció kezdetéig, 1948. június 12.–1953. július 18. 191
- Gulyás László:** Historiográfia a szintézisíráshoz 4. Rákosi Mátyás 1945 utáni politikai pályafutásával kapcsolatos könyvek.. . . . 215

RECENZIO

- Deák-Sárosi László (2022):** A jel újbóli helyreállítása. Film, hagyomány és innováció. Magyar Napló Kiadó – Írott Szó Alapítvány. Budapest. Ismerteti: Kása Csaba 227

DOMONKOS ENDRE

habilitált egyetemi docens,

Budapesti Gazdasági Egyetem, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, Közgazdasági és Üzleti Tudományok Tanszék
associate professor, habil, Budapest Business University, Faculty of Commerce, Hospitality and Tourism, Department of Economics and Business Studies

ORCID: 0000-0003-1899-4798

email: domonkos.endre@uni-bge.hu

A GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS TAPASZTALATAI CSEHORSZÁGBAN, SZLOVÁKIÁBAN, LENGYELORSZÁGBAN ÉS AZ EGYKORI NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁGBAN (1990–2000)

*THE EXPERIENCES OF ECONOMIC TRANSITION IN THE CZECH
REPUBLIC, SLOVAKIA, POLAND AND IN THE FORMER GERMAN
DEMOCRATIC REPUBLIC (1990–2000)*

ABSTRACT

During the period from 1989 to 1990, economic and political transition in Central and Eastern Europe was accompanied by the general liberalisation and opening up of markets to foreign investors. This process started at the end of the 80s, which coincided with the general crisis of “state socialism” in the region. It is worth mentioning that there were substantial differences in the creation of a free market economy among the Central and Eastern European countries. Whereas Poland applied shock treatment based on the general principles of the Washington Consensus, Czechoslovakia followed a double policy by pursuing the concept of neoliberal economic policy and the road of “gradualism” to avoid the negative impacts of the transformation process such as the emergence of mass unemployment and bankruptcy of state-owned companies. As a result of the Treaty Establishing a Monetary, Economic and Social Union, the German Democratic Republic became an organic part of the Federal Republic of Germany in 1990, which required the introduction of liberalisation measures. Although the Central and Eastern European countries followed a different road in the creation of a free enterprise market economy in the 1990s, but by the turn of the millennium due to the privatisation

of state-owned assets, privately held companies accounted for 70 per cent of GDP, whilst the share of the state sector was 30 per cent.

The objective of the paper is to highlight the experiences of economic transition in the Czech Republic, Slovakia, Poland and in the former German Democratic Republic (GDR) by comparing its main characteristics and stages. Besides macroeconomic stabilisation, emphasis will be placed on evaluating the achievements of privatisation and its main consequences. Due to length constraints, the essay will not focus on the social impacts of the transformation process in Central and Eastern Europe.

Kulcsszavak: gazdasági átalakulás, privatizáció, Csehország, Szlovákia, Lengyelország és Német Demokratikus Köztársaság (NDK)

Keynotes: economic transition, privatisation, Czech Republic, Slovakia, Poland and German Democratic Republic (GDR)

1. Bevezetés

Az 1989 és 1990 közötti időszakban, Közép- és Kelet-Európa országaiban a politikai átalakulási folyamattal párhuzamosan elindult a központosított, állami tulajdonban lévő tervutasításos gazdálkodás felszámolása és a szabadpiaci gazdasági modell kiépítése. A komplex gazdasági átalakulás során az egyik legfontosabb feladat a makrogazdasági stabilizáció végrehajtása mellett az állami tulajdon fokozatos lebontása és a gazdaság privatizálása volt. Hangsúlyoznunk kell, hogy a piacgazdaság kiépítése terén lényeges különbségek voltak a térség államai között. Lengyelország radikális és gyors változást akart elérni, ezért – összhangban az ún. washingtoni „konszenzus” alapelveivel – az ún. „sokkterápiának” nevezett megoldást választotta. Ugyanakkor Csehszlovákia kettős politikát folytatott, és a sokkterápiát hangoztató irányvonalat társította a fokozatosság gyakorlatával, hogy elkerülje az átalakulás nemzetgazdaságra gyakorolt negatív következményeit (tömeges munkanélküliség és az állami tulajdonú vállalatok csődje). A gazdaság radikális átalakítására került sor az egykori Német Demokratikus Köztársaságban, amelynek jogi alapját az 1990. május 18-án aláírt pénzügyi, gazdasági és szociális unióról szóló szerződés jelentette. Jóllehet a közép- és kelet-európai országok eltérő gazdasági koncepciót alkalmaztak a piacgazdaságra való átmenet során, és az 1990-et követő időszakban, az állami tulajdon privatizációja következtében az ezredfordulóra a köztulajdon aránya lecsökkent 30 százalékra, miközben a magántulajdon részesedése 70 százalékra nőtt.

Tanulmányom középpontjában a gazdasági átalakulás tapasztalatainak bemutatása áll Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországban és az egykori NDK-ban. A makrogazdasági stabilizációt szolgáló intézkedések ismertetése mellett lényeges szempontot jelent a privatizációs folyamat és következményeinek vizsgálata. Ugyanakkor területi korlátok miatt dolgozatomban nem kívánok foglalkozni a rendszerváltozás társadalmi hatásaival Közép- és Kelet-Európában.

2. Csehország és Szlovákia

A csehszlovák piaci átalakítás egyéves előkészítés után 1991. január 1-jén a teljes ár- és importliberalizálás radikális lépésével került bevezetésre. Az átalakítás első két hónapjában 50-50 százalékos áremelkedésre került ugyan sor, de az infláció a tavaszi hónapokra már 2-5 százalékra mérséklődött. Ugyanakkor a gazdasági átmenet első évében a fogyasztás mintegy 37 százalékkal csökkent.¹ A kezdetben sokterápiát alkalmazó gazdaság- és pénzügypolitikai intézkedések eredményesnek bizonyultak, mert sikeresen megállították a pénzromlást. A munkanélküliségi ráta 1992-ben 2,5 százalék körül alakult, amely az egyik legalacsonyabb volt a térségben. A fogyasztói és termelői ártámogatásokat két év alatt megszüntették és az államháztartási hiányt a GDP 1 százalékára csökkentették. A gazdasági és pénzügyi stabilizációval párhuzamosan 1993 elején átfogó adóreformot hajtottak végre: az általános forgalmi adó (ÁFA) bevezetése mellett mérsékeltek a vállalati szektort terhelő adót. Az intézkedések legfőbb célja a vállalkozások tevékenységét ösztönző, kiszámítható üzleti környezet megteremtése volt.²

A gazdasági átalakulás másik kulcsfontosságú területe a korábbi időszakban állami tulajdonban lévő vállalatok magánosítása mellett a kárpótlás kérdése volt. 1990 októberében a csehszlovák szövetségi parlament elfogadta a kárpótlási törvényt. Ennek értelmében az 1955 és 1961 között államosított tulajdont, mintegy 70 000 gazdasági egységet adtak vissza eredeti tulajdonosaiknak, illetve azok örökösének. Ezzel párhuzamosan indult meg az ún. kisprivatizáció is mintegy 100 000 állami üzlet, szálloda és vendéglő kiárusításával. 1993 végére több mint 21 000 egységet értékesítettek 6,5 milliárd dollár értékben. Az ugyancsak egyidejűleg megkezdett spontán privatizáció eredményeként 1992 nyaráig 1,2 millió új kisvállalkozás jött létre.³

1. táblázat: A kisprivatizáció folyamata (1990–1993)

Table 1: The process of small-scale privatisation (1990–1993)

	1991	1992	1993
Értékesítendő vállalatok száma	24 523	32 289	33 359
Privatizált vállalatok száma:			
Nyilvános árverés alapján	14 155	22 487	24 359
Bérbeadás formájában	12 429	20 182	21 093
Az egykori tulajdonosok kárpótlása alapján	1 521	2 090	3 306
Az egykori tulajdonosok kárpótlása alapján	142	472	582

Forrás: McMaster, Irene (2001): Privatisation in Central and Eastern Europe: What Made the Czech Republic So Distinctive? European Policies Research Centre. University of Strathclyde. Glasgow. 9. old.

In: https://www.researchgate.net/publication/228920623_Privatisation_in_Central_and_Eastern_Europe_What_Made_the_Czech_Republic_So_Distinctive
Letöltve: 2023. augusztus 2.

A csehszlovák magánosítási folyamat legfőbb sajátossága a korábbi nagyvállalatok értékesítésének egyedi módja volt. Az 1990 novemberében elfogadott jogszabály 3000 állami tulajdonú céget átalakította vegyes vállalatokká. A csehszlovák kormány a kuponos privatizáció mellett döntött: minden felnőtt állampolgár 80 dollárnak megfelelő névleges áron 1000 pont értékű kupont kapott, ami 30 vállalati részvény vásárlására jogosított az 1991-ben megnyitott tőzsdén. A nagyvállalati privatizáció első szakasza (1990–1993) 1400 nagyvállalat részvényeinek piacra dobásával vette kezdetét, melynek során 8,5 millió állampolgár vett részt az akcióban, s végül 1000 vállalat részvényeit értékesítették.⁴ A magánosítási folyamat második szakaszában (1994–1997) 5,6 millió állampolgár vett részt és 862 állami tulajdonú vállalat részvényeit értékesítették. 53 stratégiai fontosságú cég (elsősorban a honvédelem és közművek területén) azonban továbbra is állami kézben maradt.⁵ 1994 végére a cseh gazdaság mintegy 65 százalékát a magánszektor állította elő.

2. táblázat: A „nagyléptékű” privatizáció folyamata 1992–1993-ban (az elfogadott privatizációs tervek alapján)

Table 2: Progress of large scale privatisation in 1992–1993: approved privatisation projects

Privatizációs módszer: vállalatok száma; cégek vagyoni értéke (milliárd cseh korona)	1992		1993	
	június	december	június	december
Nyilvános árverés	218 2 650	336 3 881	431 5 634	514 5 811
Nyílt versenytárgyalás	147 5 953	300 10 436	424 16 434	502 19 188
Közvetlen eladás	524 14 077	986 26 613	1 359 38 016	2 422 62 288
Vegyes tulajdonú vállalatok privatizációja	1 120 380 001	1 218 420 171	1 327 534 779	1 777 754 263
Díjazás nélkül történt átutalás	786 7 395	1 052 9 633	1 352 12 772	2 318 30 013
Összesen	2 795 432 318	3 900 470 734	4 893 607 635	7 533 871 563

Forrás: Kotrba, Josep (1994): Czech Privatization: Players and Winners. CERGE-EI and University of Pittsburgh. 19. old. In. <https://www.cerge-ei.cz/pdf/wp/Wp58.pdf> Letöltve: 2023. augusztus 2.

A privatizációs intézkedések nagy része csak látszatsikerrel járt, mert az állampolgárok mintegy 70 százaléka inkább eladta kuponját különböző beruházási alapítványoknak, hogy azonnal készpénzre váltsa jussát. A voucherek közel kétharmada került ilyen szervezetekhez. A nagy állami vállalatok részvényei nem jutottak a magánbefektetők kezére, hanem 1997-ig az állami tulajdonú bankok kezében maradtak. A beruházási alapítványokat a bankok ellenőrizték és a kuponok 35, illetve a privatizáció második szakaszában közel 24 százaléka felett rendelkeztek. Az összes banki tőkeállomány 80 százalékát négy állami tulajdonú bank birtokolta. A látszólag leggyorsabban végrehajtott privatizációs akció átmeneti sikert hozott, de nem segítette elő a gazdaság valóságos átalakítását. A cseh gazdaságban 1997–1998-ra gazdasági recesszió alakult ki. Az állampolgári részvétellel történő kuponos privatizáció kudarcait követően az 1990-es évek végén újabb magánosítási folyamat indult. Ennek során a Cseh Köztársaságban 2001 nyarán a távközlési ágazat, a gázművek és a bankszektor magánkézbe került.⁶

A gazdasági átalakulás eredményeként 1994-re a magánszektor adta a cseh GDP 65 százalékát és a munkaképes korú lakosság felét foglalkoztatta. 1990 és 1993 között összesen 2 milliárd dollár beruházásra került sor a gazdaságban, melynek egynegyede a dohányiparra, további 25 százaléka pedig a gépjárműgyártásra koncentrálódott. A külföldi befektetők részvételével jelentős tranzakciókra került sor a gépgyártás és a könnyűipar területén. Gyakorlati példaként említhető a Philip Morris óriáscég, amely megszerezte a cseh állami dohányipari vállalatot (Tabak Kutna Hora). Az amerikai nagyvállalat a cseh dohányiparban 75 százalékra növelte részesedését. Az egyik legjelentősebb ügylet 1991-ben a Skoda művek megvásárlásához kapcsolódott. A német Volkswagen 333 millió dollárért megvásárolta a korábban állami tulajdonú vállalat részvényeinek 31 százalékát. A megállapodás értelmében a német autógyártó cég hét év alatt 6,3 milliárd dollár beruházást eszközölt, melynek során megszerezte a cseh gépipari vállalat részvényeinek 70–75 százalékát.⁷

Szlovákiában a privatizációs folyamat második hullámában (1993–1996) mintegy 610 állami vállalatot értékesítettek összesen 136,8 milliárd korona értékben. A magánosítás során a korábbi kuponos privatizáció helyett a hagyományos (készpénzes) értékesítést és a kötvényes privatizáció gyakorlatát alkalmazták. Végül a nagyléptékű privatizáció harmadik hulláma az 1990-es évek végétől indult meg, amely lehetővé tette a nemzetgazdasági szempontból stratégiai fontosságú vállalatok (pénzügyi szektor és telekommunikációs ágazat) külföldi befektetőknek történő értékesítését. Mindezek következtében az ezredfordulóra a magántulajdon részesedése szlovák gazdaságban meghaladta a 70 százalékot, a privatizációból származó bevételek 2000-ben elérték a 81,4 milliárd szlovák koronát.⁸

Összegezve megállapítható, hogy az 1990-es évek közepére Csehországban és Szlovákiában is kiépültek a piacgazdaság intézményi és jogi keretei. Az állami tulajdonú bankszektor és a közműszolgáltató vállalatok privatizációja azonban csak az ezredfordulót követően indult meg.

3. Lengyelország

Lengyelországban 1990. január 1-jén indult el az átfogó gazdasági stabilizációs program. Az ún. Balcerowicz-terv legfontosabb célja a hiperinfláció megfékezése (1990-ben meghaladta a 350 százalékot) és az adósságállomány további növekedésének megállítása volt. A programcsomag a gazdasági liberalizmus alapelveire épült és legfontosabb elemei a következők voltak:

- a költségvetésből nyújtott támogatások megszüntetése (az állami dotációk részesedése a lengyel GDP-ből 1989 és 1990 között 15%-ról 6%-ra csökkent);
- eltörölték az inflációt követő béremelést;
- növelték az adóbevételeket az államháztartás egyensúlyának megteremtése érdekében;
- a zloty 1990 januárjában leértékelték és árfolyamát nemzetközi valutákhoz kötve stabilizálták, valamint részlegesen konvertibilissé tették;
- a termékek 90 százalékára szabadpiaci árakat állapítottak meg;
- liberalizálták a kelet-európai ország külkereskedelmét. Ennek során 1989. január és 1990. október közötti időszakban eltörölték a mennyiségi korlátozókat a feldolgozóipari termékekre, és az átlagos vámtarifa szintjét 13,3%-ról 8%-ra csökkentették.
- Ösztönözték a külföldi beruházásokat megfelelő jogszabályi háttér megteremtésével. Ennek jogi alapját az 1988-ban és 1991-ben a gazdasági társaságok működéséről elfogadott törvények jelentették.⁹

A neoliberális „sokkterápia” megfékezte a hiperinflációt, bár még évekig 60-70 százalékos évi áremelkedésekre került sor. A zloty leértékelése és belföld kereslet visszafogását tartalmazó stabilizációs program eredményeként az áruforgalmi mérleg egyenlege 1990 végére 3,8 milliárd dollár aktívumot mutatott. Lengyelország külkereskedelmi mérlege kedvezően alakult a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal is (a mérleg egyenlege 2,5, illetve 1,4 milliárd dollár aktívummal zárult). Az átalakulás negatívuma volt, hogy 1990-ben a fogyasztás és a reálbérek csökkenése meghaladta 11, illetve 20 százalékot. A bruttó hazai termék és az ipari termelés ugyanebben az évben 11,6 és 24,2 százalékkal csökkent.¹⁰

A Balcerowicz-terv középpontjában a makrogazdasági stabilizáció mellett Lengyelország fizetőképességének megőrzése állt. Jóllehet a lengyel kormány 1990 februárjában felfüggesztette adósságállományának törlesztését, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank (IBRD) 2,5 milliárd dollár összegű hitelmegállapodást kötött a kelet-európai országgal. Az IMF hitelkonstrukciójának köszönhetően Lengyelország törleszteni tudta a külfölddel szemben fennálló adósságát. 1991 áprilisában a legnagyobb hitelezőket tömörítő Párizsi klub megállapodást kötött Lengyelországgal, melynek értelmében a lengyel adósság felét a külföldi hitelezők elengedték azzal a feltétellel, hogy Lengyelország tovább folytatja a Nemzetközi Valutaalap által előírt gazdasági stabilizációs intézkedéscsomagot.¹¹

3. táblázat: Lengyelország makrogazdasági és külkereskedelmi adatai, 1990–1991

Table 3: Macroeconomic and External Trends of Poland, 1990–1991

	1990	1991
Bruttó hazai termék (%-ban kifejezve)	- 11,6	- 7,4
Ipari termelés (%-ban kifejezve)	- 24,2	- 11,9
Fogyasztói árszínvonal (%-ban kifejezve)	352,2	70,3
Munkanélküliség (%-ban kifejezve)	6,1	11,8
Fogyasztás (%-ban kifejezve)	- 11,7	0,5
Áruforgalmi mérleg egyenlege (konvertibilis valutában kifejezve)	2,2 milliárd dollár	51 millió dollár
Folyó fizetési mérleg egyenlege (konvertibilis valutában kifejezve)	millió dollár	-1,36 milliárd dollár
Bruttó beruházás alakulása (%-ban kifejezve)	- 10,1	-4,4
Reálbérek alakulása (%-ban kifejezve)	- 20,0	2,0

Forrás: Slay, Ben (1994): The Polish Economy. Crisis, reform, and transformation. Princeton University Press. Princeton. New Jersey. 99. old.

Az 1990-1991 közötti gazdasági recessziót követően a lengyel nemzetgazdaság talpra állt. 1991 második felére a termelékenység is javult, amely 4,5, majd 6 százalékkal növekedett. Az ország több mint 40 milliárd dollárt meghaladó, 1970-es évek óta felhalmozódott külföldi adósságait 1995-re visszafizették.¹² Az 1990-es évek közepétől a nemzeti valuta, a zloty árfolyama már nem gyengült. 1994-től a reáljövedelmek és a külföldi beruházások dinamikusabban növekedtek a kelet-európai országban. Az infláció 1998-ban 10 százalék körül alakult. A lengyel bruttó nemzeti termék az 1993 és 1999 közötti időszakban az európai uniós átlag 33 százalékaról 40 százalékára nőtt. Az átalakulás számos gazdasági ágazatban nemcsak a termelés visszaesését eredményezte, hanem a nehézipari vállalatok nagy része megszűnt. A gdański és a gdyniai hajógyárak fizetéseképtelensége és csődje jól mutatta a lengyel gazdaság szerkezeti problémáit és piaci követelményekhez való alkalmazkodásának nehézségeit. További nehézséget jelentett a magas munkanélküliség, amely még az ezredfordulón is a munkaképes korú lakosság 15 százalékát érintette. A lakosság egynegyedét foglalkoztató agrárágazat alacsony hatékonysággal termelt és nagyrészt kis családi gazdaságokra épült.¹³

Lengyelországban 1990-ben indult meg az állami tulajdon privatizálása. A privatizációs folyamat első szakaszában (1990–1994) 360 állami nagyvállalat értékesítését tervezték.¹⁴ A külföldi tulajdonú cégek száma 1991-re több mint 5 000-re, a vegyes vállalatoké pedig 2 480-ra nőtt. 1994-re már 1,8 millió újonnan alapított magáncég működött az ipar, a kereskedelem és a szolgáltatások területén.

Gyors ütemben haladt előre az állami kiskereskedelem és vendéglátó-ipari hálózat kiárusítása: 1991 végére mintegy 85 százalékát magánkézbe adták.¹⁵ 1993-ban a magánszektor adta a lengyel GDP 50 százalékát, és a munkaképes korú lakosság több mint felét foglalkoztatta. 1992 végéig összesen 59 000 hazai tulajdonban lévő magánvállalkozás és 10 800 vegyesvállalat alakult. 1990. január és 1991. július között a magánszektorban 1 millió új munkahely jött létre.¹⁶ A privatizáció során beruházott külföldi tőke nagysága 670 millió dollár körül alakult. A legfontosabb külföldi befektetők a Fiat, az American International, a France Telecom, valamint az Unilever és a General Motors óriásvállalatok voltak. Ugyanakkor a nehézipar magánkézbe adása lassan haladt előre, mert a külföldi érdeklődés is mérsékelt volt. 1993 végéig csak az állami nagyvállalatok 13 százalékát sikerült privatizálni.¹⁷

A privatizáció jogszabályi hátterét az 1996. augusztus 30-án kodifikált „állami vállalatok magánosítása és privatizálása” elnevezésű törvény képezte. A lengyel magánosítási folyamat második szakaszában (1995–1997) 15 befektetési alapot hoztak létre, melynek feladata a voucherek kibocsátása és a tömeges privatizáció lebonyolítása volt. Ennek megfelelően a vállalati részvényeket szétszórták az állampolgárok között. Megközelítőleg 27 millió lengyel állampolgár részesült voucherben. A befektetési alapok 512 állami vállalat részvényeivel rendelkeztek és megfelelő anyagi, valamint technológiai segítséget biztosítottak ezeknek a vállalatoknak. A kedvezményes privatizáció eredményeként szétszórt tulajdonosi szerkezet jött létre. Az elaprózódott tulajdonhányadok miatt nem lehetett a vállalatokat ésszerű módon irányítani.¹⁸

4. táblázat: Lengyelország privatizációs bevételeinek alakulása 1990–2000 (tranzakció értéke millió dollár)

**Table 4: Revenues flowing from privatization in Poland, 1990–2000
(value of transaction, USD million)**

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
54,5	215,6	1844	457,5	574,6	709,9	616,2	1326,9	2166,6	3797,3	5802,7

Forrás: Girst Noémi (2016): Privatizációs trendek Lengyelországban. A 2008 és 2011 közötti privatizációs program céljainak áttekintése. Polgári Szemle. 2016/12. évf. 4-6. szám.

Egészében véve elmondható, hogy a lengyel gazdaságban végrehajtott „neoliberális” sokkterápia rövid ideig tartó gazdasági visszaesést eredményezett, de 1992-től a GDP 2 és 1993-ban több mint 4 százalékkal növekedett. A külkereskedelem liberalizálásával, a védővámok és mennyiségi korlátozások eltörlésével, valamint a szabadpiaci árak bevezetésével kiépültek a piacgazdaság intézményi keretei. Az egykori állami tulajdon magánosításának folyamata azonban Csehországhoz és Szlovákiához hasonlóan csak az 1990-es évek végén gyorsult fel, amely szoros

összefüggésben állt a Buzek-kormány által meghirdetett gazdaságszerkezeti reformokkal (oktatási rendszer, az egészségügy/társadalombiztosítás és a közigazgatás átalakítása) és az Európai Unió által szorgalmazott, nehézipart is érintő struktúraátalakítási programmal.¹⁹ Az 1998 tavaszán elfogadott új privatizációs törvény a magánosítás folyamatát több olyan szektorra is kiterjesztette, amely korábban állami tulajdonú volt. A lengyel-kormány megkezdte a bankszektor és a távközlési ágazatok privatizációját. Az intézkedések következtében a Lengyelországban beruházott külföldi tőke nagysága elérte a 30 milliárd dollárt. Az ezredfordulóra az állami kezelésben lévő közel 8 000 vállalat száma 1268-ra csökkent.²⁰ A privatizáció mélyreható változásokat eredményezett a lengyel gazdaság tulajdonosi szerkezetében. 1998-ban a magánszektor a munkaképes korú lakosság 70,7 százalékát foglalkoztatta, miközben részesedése elérte a bruttó hazai hozzáadott érték 69,4 százalékát. Lengyelországban az 1990-es évek végére a magánszektor adta a beruházások közel 58 százalékát.²¹

4. Gazdasági átalakulás és privatizáció az egykori NDK-ban

A keletnémet állam legújabb kori gazdaságtörténetének egyik legfontosabb eseménye volt az 1990. május 18-án aláírt pénzügyi, gazdasági és szociális unióról szóló szerződés. A formálisan nemzetközi jogi, ténylegesen alkotmányjogi szerződés felszámolta az NDK korábbi gazdasági rendszerét. Rögzítették, hogy a keletnémet gazdaság a magántulajdonon, a szabad árképzésen alapul. Felszámolták a korábbi állami monopóliumokat. A felszabaduló állami támogatásokból finanszírozták az egykori NDK gazdaságának átalakítását. A pénzügyi unió egységes pénzügyi területet hozott létre, amelynek közös pénzneme a Deutsche Mark (DM) lett. A béreket, a jövedelmeket, nyugdíjakat és bizonyos szociális szolgáltatásokat 1:1 arányban, készpénz és megtakarítások esetében 14 éves korig 2000 keletnémet márkát, 15–59 éves korig 4 000 NDK-márkát, valamint 60 év felett 6 000 NDK-márkát lehetett 1:1 arányban beváltani. Ezen összeg felett a német pénzintézetek 2:1 beváltási árfolyamot alkalmaztak. A gazdasági unió a két szerződő fél, az NSZK és az NDK közös gazdasági rendszerének keretében valósult meg. Végül a szociális unió rendelkezett a nyugdíj, beteg- és balesetbiztosítás nyugatnémet rendszerhez való igazításáról, továbbá a munkanélküli-biztosítást szolgáló intézkedések bevezetéséről.²²

Számos probléma azonban továbbra is megoldatlan maradt: a „régí” és az „új” szövetségi tartományok pénzügyi kiegyenlítődése, a szociális unió, valamint a magántulajdoni jogok és a földtulajdon kérdése. Két lényeges kérdést kellett rendezni: a kelet-németországi korábbi tulajdonosok igényeinek szabályozását és az államosított tulajdon reprivatizálását, beleértve a földbirtokokat és a mezőgazdasági üzemeket. Ugyanakkor kompromisszumos megállapodás született a két német állam kormánya és 11 szövetségi tartomány között az egykori NDK gazdaságának pénzügyi támogatásáról. 1990-ben felállították a Német Egység

Alapját, amelyből 1994 végéig 155 milliárd márka segélyt folyósítottak a keletnémet gazdaság felzárkóztatására.²³

Az egykori NDK gazdaságának új politikai és gazdasági viszonyokhoz való hozzáigazítása érdekében 1990 márciusában megalakították a Vagyonügynökséget (Treuhand). Legfontosabb feladata az állami iparpolitika szanálása volt, a március 18-i országgyűlési választásokat követően már a privatizáció lebonyolításával foglalkozott. Az intézmény közel 3 000 munkatárssal működött és az állami földbirtokok, illetve a rajta lévő ingatlanok mellett 127 központi és 95 regionális kombinát összesen 13 000 ipari vállalatának privatizációját készítette elő. A külföldi befektetők között Svájc, Anglia és Franciaország állt az élen. A Treuhand ugyan teljesítette feladatát, de rendkívül magas árat fizetett az állami tulajdon értékesítéséért: a keletnémet vállalatok eladásából befolyó minden márkához további három márkát kellett hozzátennie a közpénzekből a régi adósságok fizetésére és a környezeti károk megszüntetésére. Minden privatizálási akció a Vagyonügynökség hiányát növelte. 1991-re 500 milliárd márka adósságot halmozott fel. Az adófizetők súlyos árat fizettek az NDK gazdaságának megváltásáért.²⁴

Jóllehet az 1990-es évek végére kiépült a magántulajdonon alapuló piacgazdaság intézményi és jogi háttere, a gazdasági és pénzügyi uniót követő évben a magánbefektetések összege a 13 milliárd dollárt sem érte el a keletnémet területeken. A kieső adóbevételek miatt a gazdaságilag fejlettebb nyugatnémet tartományoknak lényegesen magasabb hozzájárulásokat kellett fordítaniuk az új területeikre, mint azt eredetileg tervezték. 1995-ben például 194 milliárd márka transzferkifizetésre került sor, miközben a Szövetségi Köztársaság költségvetésének adóssága már 1992-ben 1,3 billió márkára növekedett. A pénzügyi ráfordítások ellenére a keletnémet gazdaságban a várt gazdasági csoda (Wirtschaftswunder) nem következett be. A rossz termelékenységű mutatók elriasztották a magánberuházókat. A köztámogatási és munkahelyteremtési programok sokszor eredménytelennek bizonyultak. Az egykori NDK egyik legfőbb gazdaság szerkezeti problémája a tartósan magas, mintegy 15 százalékos munkanélküliségi ráta változatlanul fennmaradt, amely egyes tartományokban elérte a 20 százalékot.²⁵

Csaba László Válság, gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988–2018) monográfiájában részletesen foglalkozik a keletnémet gazdaság felzárkózásának kérdéskörével. Rámutat arra, hogy a nyugatnémet tartományok két évtizeden keresztül a nemzeti termékük 5 százalékát a keleti területek fejlesztésére fordították. A szövetségi költségvetésből folyósított támogatások ellenére a keleti tartományok talpra állása már 1996-tól kezdve lelassult, és a konvergencia azóta sem figyelhető meg. Az egykori NDK lassú gazdasági felzárkózása a szerző szerint a következő okokkal magyarázható:

- az innováció krónikus gyengeségével, amely szorosan összefügg a vállalkozói réteg és szellem hiányával, valamint a bürokratikus szabályozással;
- a termelékenység alacsony szintjével, amely a nyugati tartományokkal összehasonlítva állandósult;

- a tartós és merev gazdaságszerkezettel (viszonylag sok a presztízs jellegű magánberuházás, miközben a legnagyobb vállalatok székhelye a nyugatnémet területeken található);
- a túlterjedt és nagyvonalú szociális ellátórendszerrel.²⁶

Meg kell említeni azonban a társadalmi és lélektani tényezők szerepét is, mivel a keletnémet lakosság jelentős része saját identitásának felszámolásaként, egyfajta gyarmatosításként élte meg az újraegyesítést. Például a korábban kiterjedt óvodai és szociális ellátórendszer leépítése sokkhatásként ért számos embert a mindennapjaiban. Az ún. kisebbrendűségi érzés egy nemzedék múltán is megmaradt, bár némileg gyengült az elmúlt időszakban.²⁷ Az egykori NDK lakossága körében erős az állami paternalizmus iránti vonzódás, miközben alacsony az innovációs hajlandóság.

Figyelembe véve a megfogalmazott szempontokat, a korábbi Német Demokratikus Köztársaságot alkotó tartományok gazdasági felzárkózása az eredetileg elképzelt tervekhez képest lényegesen hosszabb folyamat lesz, és több erőfeszítést igényel majd a szövetségi kormány és a keletnémet társadalom részéről.

5. Konklúzió

Az 1980-as évek végére a merev és bürokratikus parancsgazdaságra épülő állam-szocialista rendszerek egyre súlyosbodó válsága alakult ki Közép- és Kelet-Európában. A politikai intézményrendszer átalakításával párhuzamosan a térség legtöbb országában megkezdődött a központi tervutasításos gazdálkodás felszámolása és a piacgazdaság modelljének kiépítése.

A gazdasági átalakulás során Csehszlovákia 1991. január 1-jén teljes körű ár- és importliberalizációt hajtott végre, melynek során két év alatt megszüntették a korábbi fogyasztói és termelői ártámogatásokat. A restriktív gazdaság- és pénzügypolitikai intézkedések megállították az inflációt (1991 végére a korábbi 50 százalékról 5 százalékra csökkent), miközben helyreállították az államháztartás egyensúlyát. A makrogazdasági stabilizációt szolgáló intézkedések elfogadása mellett 1990-ben megindult a gazdaság magánosításának folyamata. A csehszlovák-kormány az ún. kuponos privatizáció gyakorlatát alkalmazta az állami tulajdonú vállalatok értékesítése során. Az állampolgári részvételen alapuló privatizáció csak átmeneti sikert hozott, és nem segítette elő a gazdaság érdemi átalakítását. A stratégiai fontosságú cégek (elsősorban a honvédelem és a közművek területén) továbbra is állami kézben maradtak. Mindezek következtében az 1990-es évek végétől egy harmadik privatizációs „hullám” vette kezdetét Csehországban és Szlovákiában, melynek eredményeként az ezredfordulót követően a pénzügyi és a telekommunikációs ágazat magánkézbe került.

Lengyelország a neoliberalis „sokkterápia” receptjét alkalmazta az 1980-as évek végén egyre jobban mélyülő gazdasági válság megállítására. Az 1990. január 1-jén

hatályba lépett Balcerowicz-terv 1991 végére felszámolta az állami ártámogatások rendszerét és liberalizálta a külkereskedelmet. A gazdasági stabilizációs program megfékezte a hiperinflációt és megállította az adósságállomány további növekedését. A legnagyobb hitelezőket tömörítő Párizsi klub és Lengyelország között 1991 tavaszán megkötött megállapodás értelmében a külföldi hitelezők elengedték a lengyel adósság felét azzal a feltétellel, hogy a lengyel-kormány tovább folytatja a Nemzetközi Valutaalap által előírt gazdasági intézkedéscsomagot. Összegezve megállapítható, hogy az 1990–1991 közötti gazdasági visszaesést követően, a lengyel gazdaság talpra állt: a bruttó hazai termék (GDP) 1992-ben 2 százalékkal, 1993-ban pedig 4 százalékkal növekedett.

Lengyelországban 1990. január 1-jén megindult az állami tulajdonú vállalatok privatizációja. A magánosítási folyamat azonban – Csehországhoz és Szlovákiához hasonlóan – lassan haladt előre. A tömeges privatizáció lebonyolítása és a nagyvállalati részvények szétszórása érdekében 15 befektetési alapot hoztak létre. Ennek során mintegy 27 millió lengyel állampolgár részesült voucherben. Mivel a szétszórt tulajdonosi szerkezet és az elaprózódott tulajdoni hányadok miatt a vállalatokat nem lehetett hatékonyan irányítani, ezért a privatizáció újabb „szakaszára” került sor az 1990-es évek végén. A Buzek-kormány (1997–2001) idején megkezdődött a bankszektor és a telekommunikációs ágazat magánosítása.

Csehországban és Lengyelországban is sikeresnek bizonyult a kisprivatizáció, az állami kiskereskedelem és a vendéglátó-ipari egységek értékesítése: 1991 végére a kiskereskedelmi hálózat 80–85 százalékát magánkézbe adták.

A vizsgált országok közül a korábbi Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) – a gazdasági, pénzügyi és szociális unióról szóló szerződés értelmében – azonnali és radikális gazdasági átalakítás programját hajtották végre. Felszámolták az NDK korábbi gazdasági rendszerét és az állami monopóliumokat. Az 1990 tavaszán megalakult Vagyonyügynökség (Treuhand) legfontosabb feladata az állami iparpolitika szanálása mellett a privatizáció lebonyolítása volt. A korábbi adósságok visszafizetése és a környezeti károk enyhítése miatt az egykori keletnémet állami vagyon magánosítása rendkívül költséges volt, és az adófizetők súlyos árat fizettek az NDK gazdaságának felzárkóztatásáért. Az egykori keleti tartományok gazdaságszerkezeti problémái (a tartósan magas 15–20 százalékos munkanélküliségi ráta, az innováció hiánya és a rossz termelékenységi mutatók a nyugatnémet tartományokkal összehasonlítva) még az ezredfordulót követő időszakban is fennmaradtak.

Összegezve elmondható, hogy a gazdaság privatizációja alapvető változásokat eredményezett az elemzés során vizsgált közép- és kelet-európai országok tulajdonosi szerkezetében: az ezredfordulóra a magántulajdon részesedése elérte a 70 százalékot, és a magánszektor a munkaképes korú lakosság közel háromnegyedét foglalkoztatta.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 Berend T. Iván (1999): *Terelőúton. Közép- és Kelet-Európa 1944–1990. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990.* Vince Kiadó. Budapest. 361. old.
- 2 Aldcroft, Derek Howard – Morewood, Steven (1995): *An uncertain fate.* In: Derek H. Aldcroft – Steven Morewood (Ed.): *Economic Change in Eastern Europe since 1918.* Edward Elgar Publishing Limited. Aldershot, Hants. 214. old.
- 3 Ivan T. Berend (1996): *Central and Eastern Europe, 1944–1993. Detour from the periphery to the periphery.* Cambridge University Press. Cambridge. 330. old.
- 4 Ivan T. Berend (2009): *From the Soviet Bloc to the European Union. The Economic and Social Transformation of Central and Eastern Europe since 1973.* Cambridge University Press. Cambridge. 62–63. old.
- 5 Aldcroft – Morewood (1995): 212. old.
- 6 Berend (2009): 63-64. old.
- 7 Berend (1996): 331. old.
- 8 Tóth Máté (szerk.) – Baksay Gergely – Bilek Péter – Czakó Veronika – Gáspár Pál – Orbán Gábor (2003): *A privatizáció összehasonlító elemzése a csatlakozó és egyes átalakuló gazdaságokban.* Budapest. International Center for Economic Growth European Center. 46–53 old. In: http://icegec-memo.hu/hun/kutatasi_projektek/privatization.pdf Letöltve: 2023. augusztus 2.
- 9 Slay, Ben (1994): *The Polish Economy. Crisis, reform, and transformation.* Princeton University Press. Princeton, New Jersey. 91-93. old.
- 10 Slay (1994): 93–94. old.
- 11 Slay (1994): 96–97. old.
- 12 Davies, Norman (2006): *Lengyelország története.* Osiris Kiadó. Budapest 930. old.
- 13 Lukowski, Jerzy – Zawadzki, Hubert (2001): *A Concise History of Poland.* Cambridge University Press. Cambridge. 286–287. old.
- 14 Aldcroft – Morewood (1995): 212–213. old.
- 15 Berend (1999): 361. old.
- 16 Slay (1994): 102. old.
- 17 Berend (1996): 329. old.
- 18 Girst Noémi (2016): *Privatizációs trendek Lengyelországban. A 2008 és 2011 közötti privatizációs program céljainak áttekintése.* Polgári Szemle. 2016/12. évf. 4-6. szám.
In: <https://polgariszemle.hu/archivum/133-2016-december-12-evfolyam-4-6-szam/kozpenzuegyek-gazdasagpolitika-fenntarthato-fejlodes/841-privatizacios-trendek-lengyelorszagban> Letöltve: 2023. augusztus 2.
- 19 Girst (1996): Uo.
- 20 Mickiewicz, Tomasz – Baltowski, Maciej (2003): *All Roads Lead to Outside Ownership. Polish Piecemeal Privatisation.* In: Saal, David – Parker, David (Eds.): *International Handbook on Privatization.* Edward Elgar Publishing. Cheltenham. 402–426. old.

- 21 Baltowski, Maciej – Mickiewicz, Tomasz (2000): Privatisation in Poland: Ten Years After. Post Communist Economies. 2000. Vol. 12. No. 4. 425–443. old.
In. https://www.researchgate.net/publication/24085881_Privatisation_in_Poland_Ten_Years_After Letöltve: 2023. augusztus 2.
- 22 Németh István (2002): Németország története. Egységtől egységig (1871–1990). Aula Kiadó. Budapest. 567-568. old.
- 23 Németh (2002): Uo. 568.
- 24 Bröcker, Michael (1996): Der Weg zur Einheit. Deutschland seit Mitte der achtziger Jahre. Informationen zur politischen Bildung. Heft. 250. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn. 49. old.
- 25 Németh (2002): 569. old.
- 26 Csaba László (2018): Válság, gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988-2018). Éghajlat Könyvkiadó. Budapest. 48–51; 98–104. old.
- 27 Csaba (2018): 103. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Aldcroft, Derek Howard – Morewood, Steven (1995):** An uncertain fate. In. Derek H. Aldcroft – Steven Morewood (Ed.): Economic Change in Eastern Europe since 1918. Edward Elgar Publishing Limited. Aldershot, Hants. 206–237. old.
- Baltowski, Maciej – Mickiewicz, Tomasz (2000):** Privatisation in Poland: Ten Years After. Post Communist Economies. 2000. Vol. 12. No. 4. 425-443. old.
In. https://www.researchgate.net/publication/24085881_Privatisation_in_Poland_Ten_Years_After Letöltve: 2022. augusztus 2.
- Berend T. Iván (1999):** Terelőúton. Közép- és Kelet-Európa 1944–1990. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990. Vince Kiadó. Budapest. 358–365. old.
- Bröcker, Michael (1996):** Der Weg zur Einheit. Deutschland seit Mitte der achtziger Jahre. Informationen zur politischen Bildung. Heft. 250. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn. 49–50. old.
- Csaba László (2018):** Válság, gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988-2018). Éghajlat Könyvkiadó. Budapest. 48–51; 98–104. old.
- Davies, Norman (2006):** Lengyelország története. Osiris Kiadó. Budapest 930. old.
- Girst Noémi (2016):** Privatizációs trendek Lengyelországban. A 2008 és 2011 közötti privatizációs program céljainak áttekintése. Polgári Szemle. 2016/12. évf. 4-6. szám.
In. <https://polgariszemle.hu/archivum/133-2016-december-12-evfolyam-4-6-szam/kozpenzugyek-gazdasagpolitika-fenntarthato-fejlodes/841-privatizacios-trendek-lengyelorszagban> Letöltve: 2023. augusztus 2.
- Gulyás László (2010):** A magyarországi privatizáció első szakasza: A spontán privatizáció 1988-1990. Heller Farkas Füzetek. VIII. évfolyam 2010. 17-23. old.

- Ivan T. Berend (1996):** Central and Eastern Europe, 1944–1993. Detour from the periphery to the periphery. Cambridge University Press. Cambridge. 321–334. old.
- Ivan T. Berend (2009):** From the Soviet Bloc to the European Union. The Economic and Social Transformation of Central and Eastern Europe since 1973. Cambridge University Press. Cambridge. 50–78. old.
- Kotrba, Josef (1994):** Czech Privatization: Players and Winners. CERGE-EI and University of Pittsburgh. 1–30. old.
In. <https://www.cerge-ei.cz/pdf/wp/Wp58.pdf> Letöltve: 2023. augusztus 2.
- Lukowski, Jerzy – Zawadzki, Hubert (2001):** A Concise History of Poland. Cambridge University Press. Cambridge. 286–287. old.
- McMaster, Irene (2001):** Privatisation in Central and Eastern Europe: What Made the Czech Republic So Distinctive? European Policies Research Centre. University of Strathclyde. Glasgow. 1–39. old.
In. https://www.researchgate.net/publication/228920623_Privatisation_in_Central_and_Eastern_Europe_What_Made_the_Czech_Republic_So_Distinctive Letöltve: 2023. augusztus 2.
- Mickiewicz, Tomasz – Baltowski, Maciej (2003):** All Roads Lead to Outside Ownership. Polish Piecemeal Privatisation. In. Saal, David – Parker, David (Eds.): International Handbook on Privatization. Edward Elgar Publishing. Cheltenham. 402–426. old.
- Németh István (2002):** Németország története. Egységtől egységig (1871–1990). Aula Kiadó. Budapest. 567–571. old.
- Slay, Ben (1994):** The Polish Economy. Crisis, reform, and transformation. Princeton University Press. Princeton, New Jersey. 86–102. old.
- Tóth Máté (szerk.) – Baksay Gergely – Bilek Péter – Czakó Veronika – Gáspár Pál – Orbán Gábor (2003):** A privatizáció összehasonlító elemzése a csatlakozó és egyes átalakuló gazdaságokban. Budapest. International Center for Economic Growth European Center. 46–53 old.
In. http://icegec-memo.hu/hun/kutatasi_projektek/privatization.pdf Letöltve: 2023. augusztus 2.